

”זִבַּח פֶּסַח הוּא לֵה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל”¹

זכר למכת בכורות, שלא מתו בכורי ישראל?

א.

שנינו במשנה בערבי פסחים (פ"י מ"ה) וכן מובא בהגדה כתשובה לשאלת מה נשתנה:

”רָבֵן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר, כֹּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפֶסַח, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן, פֶּסַח, מִצֵּה, וּמְרוֹר. פֶּסַח, עַל שׁוֹם שֶׁפֶּסַח הַמָּקוֹם עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. מִצֵּה, עַל שׁוֹם...”

כך גם אומרת התורה לענות:

”וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעִבְדָּה הַזֹּאת לָכֶם: וְאָמַרְתֶּם זִבַּח פֶּסַח הוּא לֵה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל” (שמות יב, כו – כז).

מבואר שקרבן פסח אינו זכר יציאת מצרים אלא לזכר ההצלה ממכת בכורות - שעלולים היו כל בכורי ישראל למות כמו בכורי המצרים, וה' בחסדו דילג על בתי בני ישראל.

התשובה על קרבן פסח טעונה הסבר:

א. מדוע קרבן פסח בא על מכת בכורות ולא על יציאת מצרים. הרי עיקר חג הפסח הוא זכר ליציאת מצרים. ומכת בכורות לכאורה רק פרט בה.

ב. מה היתה ההוא אמינא שה' לא ידלג על בתינו? הרי סיבת הריגת בכורי מצרים היא על כך שלא שלחו את בני ישראל, אם כן מדוע עונש זה יהיה גם על בכורי ישראל. מדוע אמורים למות גם בכורי ישראל?

ואם תשיב, שניתנה רשות למשחית להשחית ואינו מבדיל בין צדיק לרשע. תשובה זו תחדד את שאלה א' - שאם כן קרבן פסח כלל אינו על יציאת מצרים, אלא על מאורע מסוכן שהיה במצרים, שהמשחית הבדיל בין בתי בכורי מצרים לבתי ישראל. ואין זה קשור ליציאה עצמה - ולא היתה הו"א שיציאת מצרים תגרום לנו להיכלל בפרשיה.

ובכלל, תשובה זו אינה מספקת, מדוע שהמשחית לא יבדיל בין בכורי ישראל לבכורי מצרים, והרי אם להבדיל בין בכורים לאחרים יודע, בין מצרים לישראל לא יידע להבדיל? וכי עד כדי כך ישלח ה' משחית המשתולל ויהרגו כל בכורי ישראל בשביל כך? (ועוד, שכבר בכמה מכות מצוינת ההבדלה בין ישראל למצרים).

¹ נערך ע"י יה"ל מתוך שיעור.

ב.

מטרת היציאה 'ויעבדני'

כדי לענות, נחזור לעת עומד משה לפני פרעה ודורש - "שִׁלַח עִמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי":

"וַאֲמַר אֵלָיו שִׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי וְתִמְאֵן לְשַׁלְּחוֹ הַנֶּה אֲנִכִּי הֲרַג אֶת בְּנֵךְ בְּכַרְךָ:" (שמות ה, כד)
 "וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּחֲגֹּו לִי בַמִּדְבָּר... אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים
 נִקְרָא עָלֵינוּ נִלְכָּה נָא דְרֹךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָהּ לַה' אֱלֹהֵינוּ פֶּן יִפְגְּעֵנוּ בַּדְּבָר או
 בַּחֲרָב:" (שמות ה)

"שִׁלַח עִמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי" (שמות ה, טז. י, ג)

עד כמה ה'יעבדוני' הוא באמת נימוק היציאה?²

זאת ועוד, כשמשה עומד לפני פרעה הוא אומר "פֶּן יִפְגְּעֵנוּ בַּדְּבָר או בַּחֲרָב", לכאורה נשמע שכביכול מדבר בשפתו של פרעה שפה אלילית 'אם לא נעבוד ונפייס אותו, הוא ישתולל ויפגענו'.

אבל בעיון אמיתי נראה שדברים אלו כנים לגמרי: כעת עם ישראל חייב לעבוד את ה' ואם לא, אזי יפגענו בדבר או בחרב. ויבואר להלן.

אכן במובן הפשוט 'פֶּן יִפְגְּעֵנוּ' אזיל גם על המצריים³.

עכ"פ צריך לברר מה הם ה'דבר וחרב', והיכן מצאנו בתורה שהתרחשו:

במקרא בכורים עונים "וַיִּוְצְאוּנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמַרְא גָדֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתֵּיחַ", ובהגדה דורשים מקרא זה - "בְּיַד חֲזָקָה - זו הַדְּבָר... וּבְזֹרַע נְטוּיָה - זו הַחֲרָב..."⁴.

ואם כן, מצאנו את ה'דבר וחרב' מתאים למכת בכורות, לחרב ולדבר של המשחית אשר 'השתולל' במצרים בלילה הזה. וכן מסופר על המצרים "כִּי אָמְרוּ בְּלִבָּם מִתִּים" (יב, לג), דהיינו שהמוות רק מתחיל בבכורות ועלול להמשיך בבן שני ושלישי עד ש'כולנו מתים'. לכן "וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ" (שם). והיינו "וַיִּוְצְאוּנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה".

מדרש זה, 'יד חזקה - זו הדבר, זרוע נטויה - זו החרב' חוזר על עצמו על פסוק אחר, אבל שם לכו"ע אזיל על עם ישראל:

"חִי אֲנִי נֶאֱמַר אֲדָר ה' אִם לֹא בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְחִמָּה שְׂפוּכָה אֲמַלּוֹךְ עֲלֵיכֶם:" (יחזקאל כ, לג)

² האם זה רק תירוץ, כמו אצל המן שאומר לאחשוורוש "ואת דתי המלך אינם עושים" - דמפקי לכולא שתא בשה"י פה"י (מגילה יג ע"ב). שבאמת הקב"ה רוצה להוציא את בני"מ מצרים - בגלל שזכר ברית אבות ושומע צעקתינו, ונימוק זה הוא רק תירוץ לפרעה. או שזה סיבה אמיתית. ראה בהמשך. אע"פ שודאי מעורב כאן גם רמאות 'שלושה ימים'. (ובאמת אף אחד לא האמין לזה, אף המצריים. אלא שזו היתה רמאות פנימית כדי לאפשר לשחרר אותם. פרעה היה מודע לה. אכן היתה מטרה נוספת והיא 'לנצל את מצרים' ע"י שאילת כלים).

³ וי"א רק על המצריים. עיין רש"י ומפרשים על אתר.

⁴ ספרי דברים פ'סקא ש"א.

ועיין ספרי במדבר פיסקא קט"ו: "ביד חזקה - זו הדבר וכו' ובזרוע נטויה - זו החרב וכו'". ומבואר להדיא הנ"ל - שבני ישראל היו באמת בכלל סכנה זו של "פֶּן יִפְגְּעוּנוּ בְּדָבָר אוּ בְּחָרֶב". ולכן נזדקקו ל - "וְהָיָה הַדָּם לְכֶם לְאֵת עַל הַבָּתִּים ... וְלֹא יִהְיֶה בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית".

כלומר, יש הנהגה כזאת, כשעם ישראל לא מעוניין להיות עם ה' ולא מקבל את ההזמנה, כמו ביציאת מצרים, אזי היד החזקה והזרוע הנטויה [הדבר והחרב] עלולה לבא עליהם להעניש.

ג.

המבט העולה מן החומש (לעומת הכתוב בספר יחזקאל)

מן התיאור בפרשת יציאת מצרים שבחומש [ספר שמות] עולה כי בני ישראל לא היו כ"כ קשיי עורף לצאת ממצריים, ולא מודגש שקיעתם בע"ז. כבר מיד בהתחלה, כשמגיעים משה ואהרן ומדברים אל העם ועושים האותות לעיניהם כתוב:

וַיֹּאמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָנִים וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ: (ד, לא)

וגם אחר כך כשבנ"י לא שומעים למשה, פעמיים, בשניהם החומש מלמד זכות:

(אע"פ שלמעשה החומש מסתיר משהו ולא מספר הכל ומתעלם בכוונה ממה שנתבאר בספר יחזקאל. ואכן יש סיבה ללימוד הזכות שבחומש. יתבאר להלן)

א. התלונה הראשונה של שוטרי ישראל כלפי משה ואהרן, אשר עטופה בלימוד זכות:

"וַיָּבֹאוּ שְׂטָרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל פְּרַעֲה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ ... וַיֹּאמֶר נְרָפִים אַתֶּם נְרָפִים ... וְעַתָּה לָכֹּו עֲבַדוּ וְתָבוּן לֹא יִנְתְּנוּ לְכֶם וְתָבוּן לְבָנִים תִּתְּנוּ: וַיִּרְאוּ שְׂטָרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶתֶם בָּרַע לֵאמֹר לֹא תִגְרַעוּ מִלְּבַבְכֶם דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ: וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן נְעֻבִים לְקִרְאָתָם בְּצִאתָם מֵאֶת פְּרַעֲה: וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יָרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאִשְׁתֶּם אֶת רִיחֵנוּ בְּעֵינֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לְתֵת חָרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ:"

מסופר כאן בדרך של לימוד זכות: שאך הם יוצאים מעם פרעה וחוטפים על הראש ורואים את בנ"י ברעה, פוגשים את משה ואהרן. כביכול מובן מדוע הם מתפרצים כלפי משה ואהרן.

דהיינו, שהתורה טורחת להקדים לפני כן, שהשוטרים צועקים לפני פרעה, והמצב רק מחמיר, וראו את בנ"י ברעה - וזה לימוד זכות עליהם שרק עתה ראו אותם ברעה.

ב. וכמובן הפעם השנייה היא, כשהתורה מלמדת זכות מדוע לא שמעו אל משה:

"וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצֹר רוּחַ וּמַעֲבָדָה קָשָׁה" (ו, ט).

דעל פי פשוטו זהו קושי העבודה שמצרים לוחצים אותם. וכן אונקלוס מתרגם "וְלֹא קָבִילוּ מִן מֹשֶׁה מַעֲזִיק רוּחַ וּמְפֹלְחָנָא דְהָוָה קָשִׁי עֲלֵיהוֹן".

אכן בת"י דרש "וְלֹא קָבִילוּ מִן מֹשֶׁה מִקְפִּידוֹת רוּחָא וּמְפֹלְחָנָא נוֹכְרָאָה קָשִׁיא דִּי בְיָדֵיהוֹן", ויתבאר להלן שמפורש כן בספר יחזקאל, אך את הידוע לנו מיחזקאל התורה מעלימה ומסתירה.

עב"פ, לפום ריהטא מפסוקי החומש עולה שמה שמושה נוכח לראות הוא - שבמצב זה של בני ישראל, דבריו לא משכנעים דיים. זה מה שאנחנו יודעים מהחומש⁵.

מלבד זאת, מאז שהתחילו המכות להכות במצרים, לא מוזכר התנגדות לצאת. ולא עולה שום טענה כלפי עם ישראל.

כמו כן, שקיעת ישראל בע"ז במצרים, כמעט ולא הוזכרה בחומש, עובדה זו רמוזה רק פעמיים:

א. "ולא תתרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם"⁶ (במדבר טו, לט).

ב. "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם" (ויקרא יז, ז).

המקום הראשון המפורש שבני ישראל עבדו עבודה זרה במצרים הוא הפסוק ביהושע, כשיהושע מוכיח את העם לפני מותו: "ועתה יראו את ה' ועבדו אתו בתמים ובאמת וחסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנקר ובמצרים ועבדו את ה'" (יהושע כד, יד).

ד.

הפרשה ביחזקאל

ואמרת אליהם כה אמר אדני ה' ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות: ואמר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תשמאו אני ה' אלהיכם: וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לטפף חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים: ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים: ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל המדבר: וכו' (יחזקאל כ, ה- י)

בעיון בפרשה זו ביחזקאל עולה הסתכלות אחרת, ונראה כביכול שהחומש הסתיר משהו ולא סיפר הכל והתעלם בכוונה ממה שנתבאר בספר יחזקאל.

נראה פסוק פסוק איך יחזקאל מתייחס למה שהיה ונראה את השוני. ההבדל גדול מאוד.

ראשית נזהה את הזמן עליו מתנבא יחזקאל:

"ואמרת אליהם כה אמר אדני ה' ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות:" (שם פסוקים ה-ו)

⁵ הן אמת, אנחנו יודעים מהמוזכר אח"כ, בקריעת ים סוף, שלמפרע היתה התנגדות של בני" לצאת - "הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל מסנו ונעבדך את מצרים", אבל לא כתוב למה ההתנגדות הובילה. וברגע שהתחילו המכות כלל לא מוזכר התנגדות לצאת.

⁶ לכאן ע"פ פשוטו אזיל על עריות (עיין רש"י). ודרשו רבותינו (ספרי שלח קטו) "אחרי לבבכם, זו המינות, אשר אתם זנים, זו ע"ז".

מהו היום הזה, איפה בחומש כתוב 'ביום בְּחָרִי' שה' נודע להם 'אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם' וכו'? כתובים אלו הם כמעט מילה במילה בפסוקי תחילת פרשת 'וארא':

"וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אָנִי ה': וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׁמִי ה' לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ לְתַת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מִגְרִיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָהּ: וְגַם אָנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נְאֻמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבָדִים אִתְּךָ וְאָזְכֹר אֶת בְּרִיתִי: לָכֵן (לשון שבועה) אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִמַּעַבְדֵיהֶם וְגִאֲלֹתִי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשַׁפְטִים גְּדֹלִים: וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וַיִּדְעֹתֶם כִּי אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נְשָׂאתִי אֶת יָדִי לְתַת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֶתָּה לָכֶם מוֹרְשָׁה אָנִי ה':" (שמות ו, ב - ח)

אך בחומש מתואר מייד, אך ורק:

"וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצֵר רוּחַ וּמַעֲבָדָה קָשָׁה:" (שם פסוק ט)

לעומת הכתוב ביחזקאל:

"וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וּבְגָלוֹלֵי מִצְרַיִם אֶל תִּשְׁמְאוּ אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: וַיִּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת שְׁקוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גְּלוֹלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ" (שם פסוקים ז - ח)

- להדיא כפי שתירגם ת"י! דבריו הופכים ע"פ ספר יחזקאל לפשש"מ. בעצם מסופר כאן שהיתה התנגדות, לא השליכו את הע"ז.

ולא עוד, אלא שעלתה מחשבה לפני ה' לשפוך חמתו על ישראל ולכלותם:

וַיֹּאמֶר לְשִׁפְךָ חַמְתִּי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אֶפְרַיִם בְּהֵם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם: וְאַעֲשֶׂה לְמַעַן שָׁמִי לְבַלְתִּי הַחַל לְעֵינַי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵמָּה בְּתוֹכָם אֲשֶׁר נֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְאוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַבְאֵם אֶל הַמִּדְבָּר: (שם פסוקים ז - י)

- זאת אומרת, בתחילת וארא עם ישראל ניצל משואה! והפסוק בחומש לא מתאר זאת. או שמא כן - 'פן יפגענו בדבר או בחרב' (לעיל). ותו לא!

ה.

'אלו ואלו דברי אלוקים חיים'

בהכרח אין כאן אמת ושקר. אלא קיימות שתי צורות הסתכלות: הסתכלות של דין והסתכלות של רחמים. ושתיהן אמת. אפשר ללמד זכות ואפשר ללמד חובה, יש מימנים ויש משמאילים.

והיינו, שבחומש לפני ההידרדרות היתה 'שנאה כבושה' ע"י לימוד הזכות שנעשה בזכות הפסח, ורק אח"כ שהגיעו לארץ וחסאו, כש'בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל', חזרו לתבוע הראשונות. ובפרט שחסאו בענין זה, ככתוב שם ביחזקאל "הַבְּדִרְךָ אֲבוֹתֵיכֶם אִתְּכֶם

נטמאים" וכו', "אשר אתם אמרים נהיה כגוים" וכו'. [ושם מיד הכתוב, אם לא ביד חזקה וכו', ועי' ספרי במדבר פיסקא קט"ו, ביד חזקה זו הדבר וכו' ובזרוע נטויה זו החרב וכו', והיינו כנ"ל פרק ב. כמין חומר].⁷

ועיין ויקרא רבה (ז), 'קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים, מיום שיצאו ישראל ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל' וכו'. (אמנם בירמיהו הוזכר להם כזכות, 'זכרתי לך חסד נעוריה אהבת וכו'.)

נמשיל לחתן ביום חתונתו אשר מעביר על כל נדנוד חטא אשר ייצא תחת ידי הכלה, אבל לאחר תקופה ארוכה שכבר האשה בגדה בו, אזי כל המעשים מתחילת דרכם נפתחים לפרשנות אחרת, וכביכול אומר לה 'עכשיו במבט למפרע, כבר מהחופה לא התנהגת כראוי כלל. אמנם אז הסברתי ותירצתי מעשייך, אבל כעת...'. כמו כן כאן, לאחר שהגיעו לארץ וזנו אחרי אלהים אחרים, אפשר לפרש את הכל אחרת - ה'קוצר רוח ועבודה קשה' עומד תחת הסתכלות אחרת, מבט של דין. ה'עבודה קשה' משתמע כעת 'פולחן נוכרה'.

1.

קרבת פסח ועניין החיפזון

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושיחטו הפסח: ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: ועבר ה' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: (שמות יב, כא - כג)

נחזור לשאלה שפתחנו בה, מפני מה צריך את קרבן פסח בשביל מכת בכורות.

אלא כפי שנתבאר, מי שלא הקריב קרבן פסח - חוזר אליו הדין של 'פן יפגענו בדבר ובחרב', וימות יחד עם המצריים.

ועתה נשאר לנו לברר עניין קרבן פסח, מדוע הוא אות ומונע את הנגף. מה סגולתו שנאמר בו "וראיתי את הדם ופסחתי עלכם".

אלא שהמקריב קרבן פסח אומר: 'אנחנו רוצים לצאת לעבוד את ה'.' "משכו מע"ז". וכך כל הצורה של קרבן פסח בחפזון הוא לאמור: 'אנחנו מוכנים לצאת מיד'. [מאידך, מי שלא רוצה לצאת לעבוד את ה', הרי הוא בכלל - "שלה את בני ועבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנה בכרך". גם עם ישראל מצווים בזה].

⁷ כנביאים אנו מוצאים לשונות חמורים מאוד שלא מצאנו בתורה, במיוחד בספר יחזקאל. הקב"ה מדבר כביכול כעין בעל המביא את אשתו הסוטה לבית המקדש, ה' מדבר בקנאה וככעס של בגידה גמורה. זעם זה נגד עבודה זרה הוא זעם של אהבה ולכן קריאת דברים אלו על חסאי ע"ז, רלוונטי תמיד, אף בימנו, אע"פ שאין יצרא דע"ז, אעפ"כ, פסוקים אלו נוטפים אהבה עזה. קינאת הבעל לאשתו היא קנאה של אהבה. "עזה כמוות אהבה". וזו גם הסיבה שחטא עבודה זרה הוא הכי חמור, משום שזה בגידה.

וזה תוכן ה'חפזון'⁸ אשר ממנו נובעים הרבה הלכות בפסח מצרים ובפסח דורות.

כך הדין שיאכלו את הפסח עם מצות, שלא הספיקו להחמיץ הלחם, כממהרים לצאת. ומצינו בכמה מקומות בתנ"ך שסעודה פתאומית שלא היה זמן להכינה, אופים מצות [בבראשית אצל לוט (יט, ג), בשופטים אצל גדעון (ו, יט) ובשואל אצל בעלת האוב (שמואל א, כח, כד)].

וזהו עניין שאר מצוות פסח מצרים: "וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נֶעְלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלֵכֶם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפְזוֹן פֶּסַח הוּא לֵה" (שמות יב, יא)

ולמעשה - 'וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפְזוֹן', שיאכלוהו במהירות, ולא ישהו הרבה בתוך אכילתם, וכל זה כאדם שנחפוץ לצאת.

מצוות צלי, יתכן שגם היא עניין חיפזון - 'על כרעיו ועל קרבו' - אין זמן לנתחו ולבשלו אז צולוהו על האש כולו יחד על כרעיו ובקרבו [ואולי אף האיסור לדורות 'וְעַצֶּם לֹא תִשְׁבְּרוּ-בּו' (שם מו) הוא משום כך].

יתכן שהוא גם עניין מרור, שלא הספיקו להמתיק את הירק שאוכלים עמו ע"י בישול, וכן בגמ' אסרו לבשל מרור בגלל שהוא נמתק [ועי' תלמוד פרק שביעי דשבת (דף ע"ד ע"ב), דשלקי ליה שבעא זימני, ורש"י שם].

ועומק העניין הוא: שהיציאה מארץ הגולה צריכה להיעשות בחפזון, להתנתק מעולה ושלא ידמו בעונה. ככתוב בירמיהו (נ, כח): "קול נְסִים וּפְלִטִים מֵאֶרֶץ בָּבֶל לְהַגִּיד בְּצִיּוֹן וְכו', היינו ישראל שברחו מפני החרב שבאה, והלכו לציון. ולקמן שם (נא, ו): "גָּסוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמִלְטוּ אִישׁ נַפְשׁוֹ אֶל תְּדֹמּוֹ בְּעֹנָה" ועוד שם (שם מה -נ): "צָאוּ מִתּוֹכָה עַמִּי וּמִלְטוּ אִישׁ אֶת נַפְשׁוֹ מִחֶרֶן אֶף ה' ... פְּלִטִים מִחֶרֶב הִלְכוּ אֶל תַּעֲמֹדוֹ ... וִירוּשָׁלַם תַּעֲלֶה עַל לִבְבְּכֶם:"

וכן בישעיהו (מח, כ): צָאוּ מִבָּבֶל בְּרָחוּ מִכַּשְׂדִּים וְכו', ובזכריה (ב, י - יא): וְגָסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן ... הוּא צִיּוֹן הַמְּלִטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת בָּבֶל.

ומצינו גם כע"ז בבראשית (יט, טו) "וַיֵּאֲצִיזוּ הַמְּלֶאכִים בְּלוֹט ... פֶּן תִּסְפָּה בְּעֹן הָעִיר וַיִּתְמַהֲמָה וַיִּחְזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ ... בַּחֲמַלַת ה' עָלָיו ... אֶל תְּבִיט אַחֲרֶיךָ".

ואם כן, נמצאנו למדין כי מלבד החפזון של מצרים אשר דוחקים את בני ישראל לגרשם מרוב פחדם, והוא הזכרת ההיפוך הגמור שהיה לפרעה שכ"כ פחד עד שגירשם, [וכמו שכתוב (שמות ו, א): "עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעָה כִּי בְּיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרֹשׁ מֵאֶרְצוֹ", ובתהלים (קה, לח) "שְׂמַח מִצְרַיִם בְּצִאתָם" וכו']. כן היה 'חפזון דישראל', שלא יתפסו בעוון המצריים ובשערי טומאתם. ויובן עפ"ז מה שמצינו בתלמוד בפרק ראשון דברכות (דף ט' ע"א)

⁸ דאי לאו הכי, וכי מה עניין יש לעשות זכר ל'חפזון'.

הן אמת שסיבה נוספת יש בזה, דנראה שכך הוא הדרך בשעת שמחה, להזכיר הצער והדוחק שעדיין היה ביציאה, שאכלו לחם עוני, והוא גם ממה שנאמר עליו 'לחם עוני', כעין שאמרו בתלמוד בפרק שלישי דקדושין (דף ס"ו ע"א), אבותינו היו אוכלים מלוחים וכו' והעלו מלוחים על שולחנות של זהב וכו', והיינו שרואה את הצער בדבר, ושמח שעכשיו הוא ברוח, ומתוך כך מודה לה'.

שנחלקו אי חפזון דמצרים או חפזון דישראל. דמ"ד 'חפזון דמצרים' - היינו כנ"ל ההיפוך מצד פרעה. ומ"ד 'חפזון דישראל' - הדחיפות שאם לא ייצאו עתה תאבד הפנימיות הזאת ותחזורנה חלילה המניעות.

במכילתא מבואר עוד חיפזון שלא מובא בגמ': 'חיפזון דשכינה' - קול דודי הנה זה בא מדלג על הקרים מקפץ על הגבעות (שיר השירים ב, ח). שזה עניין החיבה של ה' כלפי עם ישראל ש'חושק בישראל'. והיינו כנ"ל הצורך להתנתק ממצרים ולהידבק בשכינה. ולזה שייך המשך המכילתא, יכול אף לעתיד לבא יהא בחפזון ת"ל כי לא בחפזון תצאו. [אבל עי' לקמן מה שנתבאר על פסוק זה].

.ז.

ליל פסח - קפיצת דרגה בחסד ה'

ובעומק נוסף: שבעצם כפי שראינו בספר יחזקאל בני ישראל לא היו ראויים לצאת, אלא שעשה עמם ה' חסד וציוה אותם בקרבן פסח, ובאותו לילה עשו פסח ונעשו על ידי כן ראויים, ועל כן הוצרכו לצאת בחפזון שלא יתעכב הדבר, ויחזרו לדרגתם הקודמת.

אמנם כל זה בשעת היציאה וההיפרדות מארץ מצרים, אבל אח"כ, כל המשך היציאה הוא בנחת, שאחר שבאו לסוכות, ובאו להם ענני כבוד, אין להיחפז, אלא אדרבא ראוי לילך בנחת, הוא שכתוב "ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ... ויסב אלהים את העם דרך המדבר" - להתיחד שם ישראל עם ה', ויראו נפלאותיו, ואז יבואו לארץ בלא פחד. הוא שכתוב בישעיהו (נב, יב): "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכוני כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל". כמו כן כאן, עמוד הענן ההולך לפניכם, ומצינו בו גם מאסף כשהדבר נצרך, ככתוב, 'ויסע מלאך וכו' ויעמד מאחריהם'.⁹

ובעומק העניין ביארו המקובלים (עיין פרי עץ חיים שער חג המצות פ"א), שהקב"ה העלה אותם בבת אחת בליל ט"ו לדרגה גבוהה מאוד, אשר היתה כקפיצה, גבוה הרבה מעל לדרגתם הרגילה.¹⁰ אבל אח"כ לא נשארו בגובה מדרגתם, והיה צריך את מ"ט היום כדי להשקיע בעבודת ה' ולהגיע לדרגה זו באמת.

⁹ עיין ברמב"ם פרק שביעי מהל' חמץ ומצה, שלכתחילה מיסב כל הסעודה כדברי המשנה. אלא שהעמידו החיוב במצה ויין [שאינו להכריח אדם להסב כל רגע ורגע].

והטעם שהעמידו עיקר הדין במצה ויין, ביין מבואר לפי שארבע כוסות תקנו דרך חירות, [אלא שנסתפקו היכן עיקר החירות], אבל במצה לכאורה אף שהיא זכר לגאולה, הרי כל עניינה היא החפזון והעוני, שהוא היפך הסיבה, וכדקשה תוס'. ולפי מה שביארנו כאן, יש לבאר שאף שעשיית המצה נעשתה מתוך הדחק, מ"מ אכילתה היתה בסוכות כשכבר 'לא בחפזון תצאו' שכבר באו להם ענני כבוד, וכנגד זה נאכל בהסיבה, כדרך בני מלכים. ואמנם עיקרו שייך לסוכות, ולא לפסח, אבל רמז בהסיבה. [ועי' שמות רבה פ"כ, 'ויסב אלהים את העם, מכאן אמרו רבותינו אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, שכך עשה להם הקב"ה']. לעומת זאת, ברמב"ם (שם) לא הזכיר חיוב הסיבה בקרבן פסח. וגם דבר זה מתבאר לפי מה שכתבנו, שהוא בשעת חפזון.

¹⁰ משמע שהחפזון היה כביכול גם מצד הקב"ה, שהוציאנו בחפזון, כי אם לא נצא מיד, שמא לא ייצאו כמו שמובא בספרים שכבר היו במ"ט שערי טומאה. עיין בזוהר חדש (ריש פרשת יתרו): "דודאי ישראל כד הוו במצרים, אסתאבו, ואתנפו

'זכרתי לך חסד נעורייך' אינו לגמרי שלם, באמת לא היו לגמרי במדרגה הזאת (לפי המתבאר מספר יחזקאל), אלא שהם עלו לזה בליל ט"ו, אחרי כל המכות וכו', שאמר להם הקב"ה עשו קרבן פסח ודם מילה ובוה 'מספיק'. כפי שחז"ל אומרים על הפסוק וְאֶעֱבֹר עֲלֵיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי" (יחזקאל טו, ו). וזה קאי על התקופה שהיו ערומים מן המצוות כמבואר שם - "וְאֵת עַרְסָם וְעֶרְיָה" (שם פסוק ז).

ויותר מזה אמרו חכמים, שהיה יותר ראוי שימותו ישראל, וה' הרג את המצרים תחתם, כמו שכתוב בישיעהו (מג, ג): "נָתַתִּי כְּפָרֶךָ מִצְרַיִם", וברש"י שם מביא מדרש: 'נתתי כפרך מצרים'. והם היו לך לפדיון שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר (ביחזקאל כ) ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים!.

כתוב כאן ברש"י שעם ישראל היה חייב כליה יותר מהמצרים. שאמנם גם המצריים לא רצו לשלח אותנו, אבל כל עוד שעם ישראל לא מבקש ורוצה לצאת, התביעה עליו בלבד, ולא תהיה תביעה על המצרים. רק אחר שבני ישראל מבקשים לצאת אזי התביעה עוברת למצרים¹¹. דהיינו שהיה שלב שהיה אפשר להסתכל ולומר שצריך להרוג רק את בכורי ישראל, אלא שהקב"ה עשה את המצרים כביכול ככופר.

זהו גם תוכן קרבן פסח של דורות, שאנו מודים על שמשך לבבנו אליו לעשות הפסח, ושקיבל זאת כמספיק בשביל להוציאנו.

גרמיהון בכל זיני מסאבו, עד דהוו שראן תחות ארבעים ותשע חילי דמסאבותא. וקב"ה, אפיק יתהון מתחות פולחן כל שאר חילין. ובספר חסד לאברהם (מעין שני נהר נו) "ודע שיש מסורת קבלה ביד רז"ל שישראל נתלכלכו כל כך בשיקוצי מצרים עד שבע"פ נכנסו בהיכל מ"ט שאם ח"ו היו מתעכבים יותר היו נכנסין בהיכל נ' ושוב לא היה להם תקנה עולמית וזהו סוד אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו משם עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לפרע במצרים ולכן נכתב נ' פעמים יציאת מצרים בתורה, מספר כתיבת יד". ויש שפקפקו על קיום שער הנ' של טומאה, עיין ביאור הגר"א משלי (טז, ד): "והיינו כי לס"א אינו רק מ"ט שערי טומאה, שער הנ' אין לו". גם באר"י לא נמצא שער נ' דטומאה.

ולכן חיפזון זה הוא הודאה לה' אשר 'תפס' אותנו בזמן והוציאנו ממצרים, שלא נתחרט ושלא נשקע שם. ¹¹ קרבן פסח כביכול אמר 'אתם תעשו משהו אחד קטן מצידכם' וזה יספיק! (אע"פ שהם מתלוננים לפני ואחרי) וכשעשו אותו, מיד המצרים נהרגים וישראל יוצאים. "אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי כְּנִי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הִצִּיל". דהיינו שהקב"ה לקח את מעט הזכויות שהיו לעם ישראל וראה שבאמת עם ישראל רוצה (אפ"י לילה אחד) לצאת וממילא המצרים צריכים למות שהרי הם אלו שלא נותנים להם לצאת.